

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОЧИКИСТОН

**МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ИЛМИИ “МАРКАЗИ ОМУЗИШИ
ПИРЯХҲОИ АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОЧИКИСТОН”**

А.Қ. Қаюмов

**КОНСЕПСИЯИ
ТАШКИЛ ВА ГУЗАРОНИДАНИ “СОЛИ 2025 - СОЛИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҲИФЗИ ПИРЯХҲО”
(ДАР ҲАМКОРӢ БО ШАРИКОН)**

Душанбе – 2023

АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
МУАССИСАИ ДАВЛАТИИ ИЛМИИ “МАРКАЗИ ОМУЌИШИ
ПИРЯХҲОИ АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН”

“МУВОФИҚА ШУД”
Президенти Академияи миллии
илмҳои Тоҷикистон

Академик Фарҳод Раҳимӣ

----- соли 2023

"ТАСДИҚ МЕНАМОЯМ"
Директори Муассисаи давлатии
илмӣ “Маркази омӯзиши пиряхҳои
Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон”

Профессор Қаюмов А.Қ.

----- соли 2023

А.Қ. Қаюмов

**КОНСЕПСИЯИ
ТАШКИЛ ВА ГУЗАРОНИДАНИ “СОЛИ 2025 - СОЛИ
БАЙНАЛМИЛАЛИИ ҲИФЗИ ПИРЯХҲО”
(ДАР ҲАМКОРӢ БО ШАРИКОН)**

**Зери назари
Академик Фарҳод Раҳимӣ**

Бо қарори Шурои олимони Муассисаи
давлатии илмӣ “Маркази омӯзиши
пиряхҳои Академияи миллии илмҳои
Тоҷикистон” барои чоп тавсия шуд.
Протокол аз 27.04. 2023, № 04

Душанбе - 2023

УДК 327:551.324 (575.3)

ББК 26.222.8+72 (2 тадж)

К-12

К-12 Қаюмов А.Қ.

Концепсияи ташкил ва гузаронидани “Соли 2025 - Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо” (дар ҳамкорӣ бо шарикон) –Душанбе: “Дониш”, 2023 28 саҳифа. Зери назари Академик Фарҳод Раҳимӣ

Концепсия вазъи кунунӣ ва ояндаи пирияхҳо, қабати барф ва криосфераро дар заминаи тағирёбии иқлим, вазъи муҳити табиӣ ва оқибатҳои тағйироти иқлимӣ, чиҳати таҳияи тавсияҳои амалӣ оид ба рушди устувори иҷтимоию иқтисодии минтақаҳои баландкӯҳ ва қутбӣ, муайян менамояд. Он доираи васеи фанҳои илмӣ ва чузъҳои мониторинги криосфера, глясиология, иқлим ва муҳити зистро дарбар гирифта, имкон медиҳад дар марҳилаҳои гузаронидан ва татбиқи “Соли 2025 - Соли байналмилалӣи ҳифзи пирияхҳо” (СБҲП -2025), таҳқиқоти илмӣ ва рушди инфрасохтор дар минтақаҳои кӯҳӣ ва қутбӣ, дар сатҳи баланд, тақвият дода шаванд. Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар чаҳорчӯбаи СБҲП - 2025 муносибатҳои зич ва дарки амиқи мушкilotеро, ки дар оянда ба ҷомеа манфиат мерасонад, фароҳам меорад.

ISBN

Мундарица

Ихтисорот	6
Муқаддима.....	7
Таърихи пеш аз СБҲП-2025	8
Далелҳои таърихӣ дар бораи омӯзиши васеи миқёси пирияхҳо дар сатҳи байналмилалӣ ва аҳаммияти онҳо барои Тоҷикистон.....	11
Заминаи илмӣ.....	15
Манфиатҳои давлатии Тоҷикистон ҷиҳати татбиқи СБҲП-2025.....	17
Ҳадафҳо ва вазифаҳои глобалии СБҲП-2025.....	20
Маблағгузори Концепсия	23
Тавсифи мухтасар ҷиҳати чорабиниҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СБҲП-2025	23
Пешниҳодот ва баррасии мухтасари илмӣ дар СБҲП-2025	25
Мавзӯҳои илмӣ ва самтҳои СБҲП-2025.....	26
Хулоса	28

Ихтисорот

СБҲП - Соли байналмилалии ҳифзи пирияхҳо.

СБҚ - Соли байналмилалии қутбӣ.

СММ - Созмони Милали Муттаҳид.

РБҲП - Рӯзи байналмилалии ҳифзи пирияхҳо.

СҶМ - Созмони ҷаҳонии метеорологӣ.

Уқёнуси Арктикӣ - Уқёнуси Арктикӣ.

ИҶШС - Иттифоки Ҷумҳуриҳои Шуравии Сотсиалистӣ.

ҚШ - Қутби Шимолӣ.

СБГ - Соли байналмилалии геофизикӣ.

КБИ - Кумитаи байналмилалии илмӣ.

ХБМП - Хадамоти байналмилалии мониторинги пирияхҳо.

МДИ МОП АМИТ - Муассисаи давлатии илмии “Маркази омӯзиши пирияхҳо»-и Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон”.

ОМ - Осиеи Марказӣ.

МДБЗФ - Маълумот дар бораи зондиронии фосилавӣ (ГИС).

КТ - Кумитаи тадорукот.

ҶОМ - Ҷумҳуриҳои Осиеи Марказӣ.

Муқаддима

Омӯзиши чараёнҳои кӯҳӣ ва қутбӣ барои пешгуиҳои обу ҳаво дар арзҳои қутбӣ ва миёна аҳаммияти калон дорад. Минтақаҳои баландкӯҳи Арктика ва Антарктидаро ҳамчун қисмҳои муҳими системаи иқлими ҷаҳонӣ, ки бо дигар қисмҳои он алоқаманданд, бо роҳи гардиши атмосфера ва уқёнус гузарондани гармӣ, намӣ ва обро омӯختан лозим аст.

Дар 100 соли охир ҳарорати миёнаи ҷаҳонии ҳаво $0,6 \pm 0,2$ ° C зиёд шуд ва дар ҳоле тағйирёбии он дар Арктика аз ҳама бештар буд. Дар ду даҳсолаи охири асри XX гармшавӣ дар Арктика ба сардшавӣ табдил ёфт. Сохтори фазоии тағйирёбии иқлим ба монанди минтақаҳои Арктика, Антарктида ва кӯҳистон гетерогенӣ мебошад.

Ба саволе, ки иқлим дар минтақаҳои баландкӯҳи Арктика, Антарктида ва умуман дар асри 21 дар рӯи замин чӣ гуна хоҳад буд, ҷавоби аниқ додан ғайри имкон аст. Дар бораи вазъи пиряхҳо ва захираҳои об дар ҷаҳон низ посух додан хело ҳам мушкил аст.

Мусалам аст, ки тағйирёбии иқлими дарозмуддат метавонад пеш аз ҳама ба пиряхҳо ва умуман криосфера, фаъолияти иқтисодӣ ва тарзи зиндагии мардум таъсир расонад. Тағйирот махсусан метавонад ба манфиатҳои кишварҳое, ки дар минтақаҳои қутбӣ, субқутбӣ ва баландкӯҳи Замин фаъоланд таъсири худро расонанд.

Таъсири антропогенӣ махсусан дар экосистемаҳои қутбӣ, субқутбӣ ва баландкӯҳҳо дар натиҷа ба саломатӣ ва сифати зиндагии одамон таъсири бевосита мерасонад. Тақвият додани таъсири антропогенӣ дар соҳаҳои фаъолияти иқтисодии ҳозира ва оянда тадқиқоти илмӣ амалиро тақозо менамояд.

Эълон гардидани “Соли 2025 - Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо” (СБҲП) як шакли ҳамкориест, ки барои як давраи муайян фаъолияти барномаҳо, лоиҳаҳои байналмилалӣ ва миллиро, ки дар

минтақаҳои баландкӯҳи Арктика ва Антарктида амалӣ карда мешаванд, муттаҳид менамояд.

Яке аз ҳадафҳои асосии илмии СБҲП омӯхтани масалаҳои робитаҳои физикӣ, биологӣ минтақаҳои қутбӣ ва боқимондаи курраи замин аст, ки дар ҳама самтҳо бо оммаи васеъ имконият фароҳам меорад.

Таърихи пеш аз СБҲП-2025

Идеяи ташкили гузаронидани СБҲП чанд сол боз дар доираҳои илмии кишварҳои гуногун мавриди баррасӣ қарор гирифта буд. Тамдиди Соли байналмилалӣ қутбӣ (СБҚ) низ мавриди баррасӣ ва муҳокима қарор гирифт. Бори аввал соли 2009 дар Конфронси (COP-15) оид ба тағйирёбии иқлим дар Копенгаген Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи сатҳи баланд, ки мушкилоти тағйирёбии иқлимро баррасӣ карда ҳамзамон мушкилоти интенсивии обшавии пиряхҳо ва зарурати ҳамкориҳои байналмилалӣ барои ҳифзи пиряхҳо таъкид намуда буданд.

Барои ин Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СБҚ фаъолона ширкат варзида дар ҷаҳорҷӯбаи ИДМ бо дастгирии Федератсияи Русия бори аввал солҳои 2008-2009 бо дастгирии бевоситаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аввалин экспедитсияи Антарктидаи худро ташкил намуд. Дар доираҳои илмӣ ва дар сатҳи олии байналмилалӣ масъалаи дароз кардани муҳлати СБҚ мавриди баррасӣ қарор гирифт.

Дар Копенгаген (COP- 15) сессияи алоҳида дар мавзӯи «Таҳлили муқоисавии ҳолати пиряхҳо дар Тоҷикистон ва Антарктида» дар бораи натиҷаҳои аввалини экспедицияи антарктикии Тоҷикистон баргузор гардид, ки барои чунин таҷрибаи калон баҳои баланд дода шуд.

Бояд гуфт, ки пиряхҳо қисми таркибии криосфера ва захираҳои обӣ мебошанд. Тоҷикистон дар ҷаҳон ҳамчун кишвари пешсаф дар ташаббусҳои об эътироф шудааст. Ҷаҳор ташаббуси Тоҷикистон оид ба об дар сатҳи байналмилалӣ дастгирӣ ёфт. Ташаббуси панҷум бо қарори Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид (СММ) (аз 14 декабри соли 2022) ва пешниҳоди Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2025 ҳамчун "Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо" ва 21 март ҳамчун Рӯзи байналмилалии ҳифзи пиряхҳо (РБҲП) эълон гардид.

Гузашта аз ин, Соли 2025 дар шаҳри Душанбе бахшида ба ҳифзи пиряхҳо конференсия байналмилалии сатҳи баланд баргузор мешавад дар назар аст, ки барои ҳифзи пиряхҳо фонди боварии байналмилалӣ дар сатҳи ҷумҳуриявӣ, минтақавӣ ва байналмилалӣ низ таъсис дода мешавад.

Бо назардошти он, ки концепсияи СБҲП доираи васеи илмҳои криосфера, пиряхшиносӣ ва ҷузъҳои мониторинги иқлим ва муҳити зистро дар бар мегирад, ки ба пурзӯр намудани тадқиқоти илмӣ, рушди инфрасохтори амалиёт ва тадқиқотро дар минтақаҳои баландкӯҳи қутбӣ дар марҳилаҳои омодагӣ ва татбиқи СБҲП- 2025 саҳм гузоранд.

Инчунин зарур аст, ки аъзоёни ташкилотҳои байниҳукуматӣ ва ғайриҳукуматӣ то қадри имкон дар татбиқи СБҲП тавассути пешниҳоди таъминоти моддию техникӣ ва воситаҳои техникӣ дар сатҳи миллӣ ва байналмилалӣ саҳм гузоранд ва Созмони байналмилалии метеорологӣ

Соли байналмилалии қутбӣ ва соли ҳифзи пиряхҳо чи гуна мафҳумҳои он? Минтақаҳои қутбӣ ва баландкӯҳ макони асосии ташаккул ва ҷамъшавии шумораи зиёди пиряхҳо мебошанд. Соли Байналмилалии Қутбӣ (СБҚ) ва Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо як шакли ҳамкорист, ки барои як давраи муайян фаъолияти барномаҳо ва лоиҳаҳои байналмилалӣ ва миллӣ дар Арктика, Антарктида ва минтақаҳои ба онҳо баробаркардашуда яъне ноҳияҳои баландкӯҳи Замиро муттаҳид мекунад. Муносибати ҷаҳоншиносӣ байналмилалӣ ҳам ба натиҷаҳои тадқиқоти илмӣ ва ҳам ба самаранокии арзиши онҳо таъсир мерасонад. Ҳамкориҳои байналмилалӣ, имкон медиҳад, ки чунин муносибатҳо барпо карда шаванд ва фаҳмиши масъалаҳо муддати дароз ба нафъи ҷамъият бошад.

(СБМ)-ро барои таҳия ва татбиқи СБҲП даъват намояд.

Рушди барномаҳои миллии илмӣ ва байналмилалӣ.

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарварии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ- Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар сиёсати ҷаҳонӣ оид ба масоили ҳифзи пиряхҳо ва захираҳои об мавқеи калидӣ пайдо кардааст.

Тоҷикистон дар қатори дигар кишварҳои аъзои ҷомеаи ҷаҳонӣ воқеан ҳам яке аз ташаббускорони иқдомҳои фаъол оид ба истифодаи оқилона ва идоракунии самараноки муштарак захираҳои об боқӣ мемонад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳиягари асосии панҷ ташаббуси ҷаҳонии об мебошад:

1. Эълон кардани “Соли 2003 - Соли байналмилалии оби тоза”
Қатъномаи 55 Маҷмаи Умумии СММ аз 20 декабри 2000, 55/196;
2. Эълон гардидани солҳои 2005-2015 - Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои ҳаёт» Қатъномаи Иҷлосияи 58-уми Маҷмаи Умумии СММ аз 23 декабри соли 2003, № 58/217;
3. Эълон намудани соли 2013 ҳамчун Соли байналмилалии ҳамкорӣ дар соҳаи об қатъномаи иҷлосияи 65-уми Маҷмаи Умумии СММ аз 20 декабри соли 2010, 65/154;
4. Эълон гардидани солҳои 2018-2028 - Даҳсолаи байналмилалии амал «Об барои рушди устувор» Қатъномаи Иҷлосияи 71-уми Маҷмаи Умумии СММ аз 21 декабри соли 2016, A/RES/71/222.
5. Қарори иҷлосияи 77-уми Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид аз 14 декабри соли 2022 дар бораи:
 - эълон гардидани “Соли 2025 - Соли байналмилалии ҳифзи пиряхҳо”;
 - эълон намудани 21 март Рӯзи байналмилалии ҳифзи пиряхҳо;
 - таъсиси фонди байналмилалии эътимод дар назди СММ барои мусоидат ба ҳифзи пиряхҳо;

- соли 2025 баргузори Конфронси байналмилалии сатҳи баланд оид ба ҳифзи пирияхҳо дар шаҳри Душанбе.

Концепсияи мазкур маҳз ба хотири татбиқи ин қатъномаи СММ таҳия шудааст.

Далелҳои таърихӣ дар бораи омӯзиши васеи миқёси пирияхҳо дар сатҳи байналмилалӣ ва аҳаммияти онҳо барои Тоҷикистон.

Соли байналмилалии қутбӣ якум (1882—1883). Олимони 12 кишвар дар 13 нуқтаи Арктика, инчунин дар қисми ҷазираи Гергияи Ҷанубӣ мушоҳидаҳои геофизикӣ, метеорологӣ ва биологӣ дар СБҚ (1882—1883) гузаронданд. Мушоҳидаҳо барои омӯхтани иқлими Арктика, ҷараёни ҳавои он, шароити яхҳо ва аврораҳо аҳаммияти калон доштанд. Ин аввалин таҷрибаи ҳамкории байналмилалӣ дар таърихи СБҚ таҳқиқоти илмӣ маҳсуб меёфт.

Дар ин маврид дар Осиёи Миёна, аз ҷумла дар Хучанд, Истаравшан ва Панҷакент тадқиқоти метеорологӣ фаъолона ба роҳ монда шуда буд. Пас аз ҷамъбастии натиҷаҳои СБҚ якум ба шароити метеорологии кӯҳҳои баланд, махсусан дар минтақаҳои пирияхҳо диққати махсус дода мешуд. Соли 1884 дар Помир аввалин пойгоҳи обуҳавосанҷии баландкӯҳ «Мурғоб» насб гардида буд. Он имкон дод, ки обу ҳаво дар шароити баландкӯҳ мунтазам назорат карда шавад. Ин барои он вақт дар фаҳмидани протсессҳои гидрометеорологии ҷаҳон саҳми бебаҳо буд, зеро онҳо на танҳо дар бораи обу ҳавои минтақаҳои қутбӣ, инчунин дар баландкӯҳҳо маълумот мегирифтанд.

Дар давраи 2-юми *Соли байналмилалии қутбӣ (1932—1933)* дар пойгоҳҳои метеорологии Арктика, ки дар соҳилҳо ва ҷазираҳои укёнуси Яхбастаи Шимолӣ (УЯШ) воқеъ гардидаанд, мушоҳидаҳо гузаронда шуданд. Шабақаҳои гидрометеорологӣ дар ноҳияҳои қутбӣ васеъ карда шуданд. Умуман, аз СССР (собиқ Иттиҳоди Шуравӣ) 115 пойгоҳи обуҳавосанҷӣ дар СБҚ-и дуҷум насб гардиданд, ки 50 ададаш нав буд.

Ғайр аз ин, дар вақти экспедитсияҳо дар Арктика режими яхбандӣ ва хосиятҳои яхҳо омӯхта мешуданд.

Соли 1937 дар Қутби Шимолӣ (ҚШ) аввалин пойгоҳи обуҳавосанҷӣ насб гардид. Парвозҳои трансполярии ҳавонавардҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ба Америка оид ба сохти атмосфера дар ноҳияҳои қутбӣ маводи пурқимат медоднд. Соли 1937 СБҚ 2-юм дар кор карда баромадани усулҳои гидрометеорологӣ ва пешгӯии ях дар муайян кардани хусусиятҳои речаи гидрометеорологии Арктика дар таҳқиқи пиряхҳо, майдони геомагнитӣ, паҳншавии мавҷҳои радио ва ғайра роли калон бозид.

СБҚ ба омӯзиши васеи миқёси ҳолати пиряхҳо ва майдонҳои барф дар шароити метеорологии Тоҷикистон саҳм гузошт. Аз ин рӯ, ташаккули гидрометеорология дар Тоҷикистон маҳз ба ҳамин давра рост омадааст. Соли 1933 Раёсати гидрометеорологии РСФСР Тоҷикистон дар Ғарм, Панҷ, Хоруғ, Кӯлоб, Исфара, Душанбе, Ховалинг ва Қалъаи Хумб низ пойгоҳҳои обуҳавосанҷӣ насб карда шуданд. Экспедитсияҳои солҳои 30-юм имконият доданд, ки харитаи геологии Тоҷикистон тартиб дода, дар бораи конҳои канданиҳои фойданок маълумоти муҳим ба даст оварда шаванд.

Маҳз дар соли 1933 онҳо дар пиряхи Федченко дар баландии 4169 метр аз сатҳи баҳр сохтмони пойгоҳи обуҳавосанҷӣ нодири метеорологиро ба охир расонданд. Ин бузургтарин пойгоҳи обуҳавосанҷӣ кӯҳии ҷаҳон буд. Аввалин маълумот 7 ноябри соли 1933 гирифта шуд (мутаассифона, аз соли 1994 дар ин пойгоҳи нодир ягон мушоҳида гузаронида нашудааст). Маҳз дар ҳамин давра барпо карда шудани шабакаи мушоҳидаҳои гидрометеорологӣ ба Тоҷикистон имкон дод, ки ҳамчун қисми таркибии Иттиҳоди Шуравӣ дар иҷрои барнома ғаболона иштирок намояд. Соли 2023 Пойгоҳи пиряхи Федченко пойгоҳи ба номи Горбунов) 90 сола мешавад.

Соли байналмилалии геофизикӣ (СБГ) дар солҳои 1957 - 1958

баргузор гардид. Дар Арктикаи Шуравӣ аз рӯи барномаи махсус дахҳо пойгоҳҳои обуҳавосанҷӣ кор мекарданд, дар Антарктида таҳқиқоти комплексӣ оғоз гардид, ки СССР дар онҳо ҳар сол экспедицияҳои Антарктидаро гузаронда, фаълони иштирок мекард. Дар ин солҳо дар ҳар ду минтақаи қутбӣ дар бораи атмосфера, укьёнус ва пиряхҳо маълумотҳои нав ба даст оварда мешуданд ва як қатор лоиҳаҳои калони байналмилалӣ оид ба омӯхтани қисмҳои гуногуни муҳити

табиӣ минтақаҳои қутбӣ шурӯъ гардида ва давраи тадқиқоти кайҳонӣ оғоз ёфт. Натиҷаи бомуваффақияти ҳамкориҳои байналмилалии Шартномаи Антарктида ва Кумитаи Байналмилалии Илмӣ (КБИ) оид ба омӯзиши Антарктида гардид.

Таҳқиқоти фаълотарини пиряхҳои Тоҷикистон маҳз дар давраи СБҚ оғоз ёфт. Дар он давра дар пиряхи Федченко зиёда аз 100 нафар таҳқиқотчиёни советӣ ва хориҷӣ кор мекарданд. Онҳо дар бораи вазъияти пиряхҳо маводҳои нодири илмӣ ба даст меоварданд. Дар натиҷа дар Тоҷикистон татбиқ карда шудани ҳуҷҷатҳои илмӣ, инчунин Атласи ранга тайёр карда шуд, ки дар он на танҳо дар бораи метеорология, балки дар бораи вазъияти пиряхҳо, майдонҳои барф, дар бораи захираҳои оби Тоҷикистон маълумоти мукамал дарҷ гардиданд.

Натиҷаҳои асосии СБҚ 2 дар Тоҷикистон:
Пиряхи Шимолу Фарбии Помир кашф ва омӯхта шуд. Ин охири кашфи бузурги ҷуғрофӣ дар асри 20 буд.

Пиряхи калонтарин дар Тоҷикистон (СССР) пиряхи Федченко кашф ва харитаи он тартиб дода шудааст.

Дар пиряхи Федченко Пойгоҳи обуҳавосанҷии баландтарини гидрометеорологии ҷаҳон Соли 1932 – Экспедицияи тоҷику Помирии Академияи илмҳои СССР насб гардид. Кашфи қуллаи Сталин (7495 м, аз соли 1962 - қуллаи Коммунизм, ҳоло ба номи қуллаи Исмоили Сомонӣ ба вуқӯъ пайваста аст). Бозёфтҳои барҷастаи ҷуғрофӣ ин нишонаи " Гирех Гармо "мебошад.

Соли 1933 Академияи Фанҳои СССР бо иштироки 215 нафар олимони ва қариб 400 нафар коркунони оддӣ, боркашонҳо ва ғайра экспедицияи калони тоҷику Помир ташкил гардид, чӣ дар соҳаи илм ва чӣ дар соҳаи варзиш натиҷаҳо ба даст оварда шуданд. Ба қуллаи Сталин баромадан (Коммунизм аз соли 1962. Қуллаи Исмоили Сомонӣ аз солҳои 90) - 03.09.1933. Кушодани «доғи сафед»-и охириномии помирий анҷом ёфт. Шабакаи гидрометеорологии РСС Тоҷикистон ва дар натиҷа Раёсати гидрометеорологии Тоҷикистон ташкил карда шуд.

Соли байналмилалии қутбии сеюм (СБҚ солҳои 2007-2008)

СБҚ 2007/08, ки таҳти сарпарастии Хадамоти байналмилалии Мониторинги Пиряхҳо БМП) ва Созмони байналмилалии мониторинг (СБМ) баргузор гардид, ба як кори воқеан байналмилалӣ ва байнисоҳавӣ табдил ёфт, ки дар он зиёда аз 160 лоиҳаи илмӣ байналмилалие, ки дар асоси пешниҳодоти лоиҳавӣ зиёда аз 60 кишвари ҷаҳон, аз ҷумла Тоҷикистон таҳия гардиданд, ворид карда шудаанд.

СБҚ 2007/08 як озмоиши бузурги илмӣ байналмилалӣ, ки фаъолиятҳои илмиро дар бар мегирифт, аз рӯи вақт, фазо ва дастгирии методологии ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти воқеӣ оид ба вазъи муҳити зист дар минтақаҳои асосии минтақаҳои қутбӣ ҳамоҳанг карда мешуданд. Марҳилаи фаъоли СБҚ аз 1 март соли 2007 то 1 март соли 2009 сурат гирифт. Дар давраи СБҚ 159 экспедиция бахрӣ ва хушкии Русия дар Арктика ва Антарктида гузаронида шуд.

Натиҷаҳои асосии 3-юми СБҚ дар Тоҷикистон: Тибқи қарори ҳукумат Кумитаи тадрукоти баргузори СБҚ дар Тоҷикистон ташкил шуд. Бо дастгирии бевоситаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин экспедицияи Антарктики Тоҷикистон ва инчунин кӯмаки экспедицияи 54-уми Антарктики Русия ташкил шуд. 6 январи соли 2009 дар Антарктида парчами Тоҷикистони соҳибистиқлол барафрохта шуд. Экспедицияи комплексии байналмилалии илмӣ ба Помир созмон дода шуд ва дар Душанбе расман «Осорхонаи Антарктида» таъсис ёфт.

Дар доираи сиёсати созандагии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо мақсади дастгирии амалии омӯзиши пиряхҳо Муассисаи давлатии илмӣ «Маркази омӯзиши пиряхҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» ташкил карда шуд. Дар асоси ин сохтор дар Тоҷикистон мактаби илмӣ гляциологҳо ташкил карда, тағқиқоти фундаменталии криосфераро аз нав сар карданд ва ин имкон дод, ки дар асоси техникаи ҳозиразамони Феҳристи пиряхҳо ташкил карда шавад.

Барои таҳқиқи иқтисодии илмӣ дар магистратура, аспирантура ва докторантура (PhD) оид ба пиряхшиносӣ мутахассисон тайёр карда мешаванд. Дар маркази номбурда маҷаллаи илмӣ «Криосфера» таъсис гардид. Дар баландии 3500 метр то 5000 метр шабакаи гляциологӣ ташкил карда шудааст ва он имкон медиҳад, ки бевосита пиряхҳо мушоҳида карда шаванд, чунин пойгоҳҳои мушоҳидави баландкӯҳӣ на ин ки дар Тоҷикистон балки дар сатҳи ҷаҳонӣ ангуштшуморанд.

Мушоҳидаҳои океанографӣ нишон доданд, ки ҳарорати обии мобайнии Атлантика, ки ба уқёнуси Шимолӣ медарояд, аз солҳои 70-ум то 1,0 - 1,5°C баланд шудааст. Обҳои Атлантика ба сатҳи уқёнус 20—80 м баланд шуданд, яъне ғафсии қабати болоии обҳои шуршуда, ки дар зер

таъсири чараёни дарё, боришот ва обшавии ях ба вуҷуд меоянд, кам шуданд.

Чунон ки дар изҳороти комитети якҷояи ШБИИ-СБМ (Шурои байналмилалии иттифоқи илмӣ ва Созмони байналмилалии метеорологӣ) «Вазъияти ҳозираи тадқиқоти қутбӣ» қайд карда мешавад, бори аввал дар таърихи СБҚ ва СБГ(Соли Байналмилалии Геофизикӣ) олимони физика, табиат ва ҷамъиятшиносӣ дар як барномаи ягонаи илмии байнисоҳавӣ якҷоя кор карданд. Ин шакли нави ҳамкориҳои байнисоҳавӣ ҳамчун яке аз дастовардҳои СБҚ ва мероси пайдориҳои он баррасӣ мешавад.

"Коре, ки СБҚ оғоз кардааст, бояд идома ёбад" гуфт ҷаноби Мишел Жарро, Дабири кулли СБМ "Зарурати ҳамкориҳои байналмилалӣ дар минтақаҳои қутбӣ дар даҳсолаҳои оянда идома хоҳад ёфт" гуфт ӯ. хонум Кэтрин Бречиньяк, президенти ШБИИ, ин ақидаро тасдиқ кард: "СБҚ робитаҳои ШБИИ- СБМ-ро дар соҳаи ҳамоҳангсозии тадқиқоти қутбӣ боз ҳам мустаҳкамтар кард ва мо бояд ба ҷомеаи илмӣ дар талошҳои онҳо барои фаҳмидан ва пешгӯии тағйироти минтақаҳои қутбӣ ва зуҳуроти глобалии он дар ҷаҳон кӯмак расонем.

Замимаи илмӣ

Дар мавриди омӯзиши муҳити Замин минтақаҳои қутб ва баландкӯҳ аз сабаби дастнорас будани худ ва роли калон доштани онҳо дар тағйироти глобалии муҳити табиӣ мавқеи махсусро ишғол мекунанд. Хусусиятҳои муҳити табиӣ Антарктида, Арктика ва кӯҳҳои баланд ҳарорати паст, қабати яхбандӣ, яхбандии доимӣ, осебпазирии экосистема омилҳои асосие мебошанд, ки ба комплекси иҷтимоӣ-иқтисодӣ, энергетика, нақлиёт ва тарзи зиндагии мардуми таҳҷой таъсири назаррас мерасонанд.

Тағйирот дар муҳити табиӣ Арктика ва Антарктида махсусан кӯҳҳои баланд, ки дар онҳо захираҳои оби континенталӣ ташаккул

меёбанд, аз рӯи барномаҳои муайян метавонанд ба иқтисоди мавҷудаи ҷаҳон таҳдид кунанд.

Баргузориҳои СБҚ дар рушди системаи миллии таъминоти гидрометеорологӣ на танҳо дар Арктика ва Антарктида, балки дар Тоҷикистон низ нақши муҳим мебошад.

Баргузориҳои аввалин СБҚ ва СБГ дар марҳилаҳои гуногуни эволютсияи муосири иқлими Замин - сардшавии охири асри 19, гармшавии солҳои 1920-40, ки бештар дар Арктика мушоҳида мешавад ва сардшавии солҳои 1950-70 ва ҳоло, вақте ки СБҲП-2025 эълон мешавад, гармшавии назарраси иқлим мушоҳида мешавад, махсусан дар ду даҳаи охири асри XX. Тағйирёбии яксамтаи шароити иқлимии минтақаҳои қутбӣ метавонад на танҳо ба минтақаҳои қутбӣ, балки ба тамоми қисми замин ба муҳити табиӣ онҳо, фаъолияти иҷтимоӣ иқтисодӣ ва саломатии тамоми инсоният таъсири назаррас расонад. Аз ин рӯ, масъалаи пешгӯии тағйирёбии иқлим, ки бидуни таҳияи системаи муосири мониторинги муҳити табиӣ барои минтақаҳои қутбӣ ва минтақаҳои ба он баробар муҳим аст, яъне баландкӯҳҳо ҳал кардан ғайриимкон аст.

Самти муҳими таъмини намудҳои гуногуни фаъолият дар минтақаҳои қутбӣ ва кӯҳҳои баланд пешгӯии равандҳои атмосферӣ, гидрологӣ ва махсусан ҳолати пиряхҳо мебошад.

Асоси онро шабакаи мушоҳидавӣ ташкил медиҳад, ки пойгоҳҳои обуҳавосанҷӣ, воситаҳои автоматӣ ва воситаҳои кайҳонии мушоҳидаро дарбар мегирад. Рушд ва таҷдиди шабакаи мушоҳидавӣ дар шароити кӯҳистон, махсусан дар баландкӯҳҳои Тоҷикистон, эҷоди усулҳои нави пешгӯӣ, омӯзиши равандҳои муҳим барои беҳтар кардани пешгӯиҳо барои бомуваффақият таъмин намудани рушди фаъолияти Тоҷикистон дар шароити баландкӯҳ зарур аст.

Экосистемаи кӯҳӣ мисли экосистемаҳои қутбӣ ба таъсири антропогенӣ ва тағирёбии шароити табию иқлимӣ хеле ҳассос аст. Аз ин рӯ, минтақаҳо, ки ба ифлосшавӣ бештар майл доранд, дар якҷоягӣ бо тағйироти назарраси иқлим тавачҷӯҳи махсусро талаб мекунад. Таъсири чамъшаванда метавонад ба ширхӯрон, паррандагон, моҳиён, ниҳоят ба фаъолият ва тарзи зиндагии мардуми муқимӣ дар Арктика ва баландкӯҳҳо таъсири сахт расонад.

СБҲП-2025 як озмоиши бузурги илмии байналмиллалӣ мебошад, ки фаъолиятҳои илмиро дар бар мегирад, аз рӯи вақт, фазо ва иҷроиши методологӣ ҷамоҳанг шуда, барои чамъоварӣ ва таҳлили маълумоти воқеии ҳолати пиряхҳо, қабати барф, криосфера дар баландкӯҳҳо ва минтақаҳои қутбӣ гузаронида мешавад.

Манфиатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷиҳати татбиқи СБҲП-2025

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба баргузори СБҲП-2025 ҷиҳати омодагӣ ва ташкили ин чорабиниҳои бузурги илмии байналмиллалӣ чораҳои зарурӣ андешида истодааст.

Бартарихи кишвари Тоҷикистон дар баргузори СБҲП-2025 асосан бо самтҳои стратегии рушди устувор, пеш аз ҳама бо вазифаҳои рушди иқтисодии минтақаҳои кӯҳистонӣ (93%-и қаламрави онро ташкил медиҳанд), мушкилоти экология ва табиати оқилонаи алоқамандандӣ идорақунӣ, инчунин масъалаҳои аҳолии кӯҳистониро ҳал намояд.

Концепсияи пиряхшиносии Муассисаи давлатии илмии «Маркази омӯзиши пиряхҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» вазифаҳои татбиқи фаъолияти пиряхшиносӣ, криосферӣ ва гидрометеорологии Тоҷикистонро дар самтҳои функционалӣ ва минтақавии сиёсати миллии кӯҳистонӣ муайян мекунад. Вазифаҳои бо ахбороти гидрометеорологии гляциологӣ таъмин намудани ҳамаи инфраструктураҳо, нигоҳ доштан ва инкишоф додани системаи ягонаи ахбор дар бораи шароити гидрометеорологӣ ва пиряхшиносии ноҳияҳои кӯҳистонӣ иборат мебошанд.

Муқаррароти Концепсия барои расидан ба ҳадафҳои стратегии кишвар оид ба рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон то соли 2030, ки ба баланд бардоштани сатҳи амнияти миллий (аз ҷумла, коҳиш додани хатар ва хисороти эҳтимолии офатҳои табиӣ ва техногенӣ) нигаронида шуда суръати афзоиши устувори иқтисодиёти мамлакат ва инкишофи иқтисодии илмӣ он мусоидат хоҳад кард.

Тайёри ва нигоҳ доштани сохторҳои таҳқиқоти илмӣ барои ҳалли вазифаҳои, ки дар давраи СБҲП дар назди онҳо истодаанд, ҳозир будани тадқиқотчиёни тоҷикро на танҳо дар ноҳияҳои баландкӯҳ тақозо менамояд. Чунки аз солҳои 90-ум инҷониб дар Арктика ва Антарктида таҳқиқоти доимӣ намегузарониданд. Бояд қайд кард, ки пажӯҳишгарони тоҷик дар солҳои 80-ум яке аз муҳаққиқони фаъоли Антарктида буда, ҳамзамон ҳамашон барномаҳои илмӣ худро доштанд.

Бартариҳои давлатии иштироки Тоҷикистон дар чорабиниҳои СБҲП-2025 аз рӯи масалаҳои зерин муайян карда мешаванд:

Масъалаҳои геополитикӣ. Афзоиши эҳтимолии истеъмоли об дар шароити гармшавии иқлим таваҷҷуҳи кишварҳоро, хусусан ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ ба захираҳои оби Тоҷикистонро афзоиш медиҳад ва метавонад мушкилоти вазъи ҳуқуқии байналмилалӣ обҳои фаромарзӣ, аз ҷумла захираҳои обро, ки дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеъ аст боз ҳам шадидтар гардонад.

Рушди минбаъда ва баланд бардоштани самаранокии таҳқиқоти илмӣ тоҷикон дар минтақаҳои кӯҳистонии Тоҷикистон ва Антарктида унсури асосӣ ва таҳкими мавқеи Тоҷикистон на танҳо дар Осиёи Марказӣ, балки таъмини манфиатҳои дарозмуддат дар сатҳи ҷаҳонӣ ва ҳамзамон татбиқи сиёсати давлатӣ ба нигоҳдориро бояд ҳамаҷиҳата таъмин намояд.

Амнияти ҳарбӣ дар ноҳияҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳ.

Фаъолияти давлатҳои ҳамсоияи кӯҳистонӣ дар натиҷаи беҳбудии эҳтимолии робитаҳои нақлиётӣ боиси тағйироти ногузир дар фаъолияти ҳарбӣ мегардад, ва пеш аз ҳама дар давлатҳои ҳамсоия, ки дар онҳо ноустувории сиёсӣ ва ҳарбӣ вучуд доранд, ки ҳангоми ҳалли вазифаҳои тактикий таъмини манфиатҳои Тоҷикистон масъалаҳои стратегӣ бояд ҳатман ба назар гирифта шаванд.

Системаи нақлиёт. Тағйироти эҳтимолии шароити гардиши бор ва ҳамлу нақл, рушди иқтисодии минтақаҳои кӯҳистонӣ метавонад ба табдили манотиқи дурдасти кӯҳистон дар тӯли сол ки ҷомеаи ҷаҳонӣ, бахусус дар минтақаҳои Помир мусоидат кунад. Таҳияи стратегияи дарозмуддати рушди инфрасохтори ноҳияҳои кӯҳистон, муайян намудани системаи нақлиёт бидуни ба назар гирифтани тағйирёбии шароити табиӣю иқлимӣ минтақаҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳ имконнопазир аст.

Азхудкунӣ ва истифода бурдани захираҳои обӣ. Сохтмон ва ба истифода додани нерӯгоҳҳои барқи обӣ дар манотиқи кӯҳистонии Тоҷикистон бошад истиқлолияти энергетикӣ кишварро таъмин мекунад. Бо вучуди ин, тағйирот дар шароити табиӣ ба самаранокии иқтисодии лоиҳаҳои энергетикӣ таъсир мерасонад ва бояд ба таври эътимодбахш махсусан дар шароити гармшавии глобалӣ пешгӯӣ карда шавад. Тибқи пешгӯиҳо то соли 2050, коҳиши ҳаҷми пиряхҳо дар кӯҳистони Тоҷикистон аз эҳтимол дур нест. Тағйироти эҳтимолӣ дар пиряхҳо ва майдонҳои барф ба захираҳои об ва албатта ба амнияти энергетикӣ на танҳо Тоҷикистон, балки тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Афғонистону Покистон, таъсири ҷиддӣ мерасонад.

Азхудкунии канданиҳои фойданок ва био-ресурсҳо. Тараққиёти кишоварзӣ, саноатӣ ва нақлиётӣ минотиқи кӯҳистонии Тоҷикистон бо вазъият ва шароити экосистемаҳои кӯҳӣ ва тағйироти табиӣю антропогенӣ онҳо алоқаманд аст. Ҳолати пиряхҳои хурд дар ҳавзаи

дарёҳо метавонад дар тарзи ҳаёти анъанавии мардуми кӯҳистон нақши муҳим бозад..

Ҳифзи муҳити зист ва сиёсати экологӣ Омӯхтани тағйироти табиӣ ва антропогенӣ дар экосистемаҳои кӯҳӣ сиёсати экологӣ, аз ҷумла, идоракунии захираҳои биологиро асоснок мекунад. Татбиқи лоиҳаҳои аз ҷиҳати экологӣ хатарнок (масалан, партофтани партовҳои истеҳсолӣ ва радиоактивӣ) бе арзёбии тағйироти имконпазири дарозмуддати муҳити табиӣ имконнопазир аст.

Масъалаҳои иҷтимоию иқтисодӣ. Вазъият ва тағйирёбии ҳифзи муҳити зист ва фаъолият омили муҳими комплекси иҷтимоию иқтисодии ноҳияҳои кӯҳистонӣ мебошад. Хусусан зуҳуроти таъсири бевосита ва бавоситаи шароити экстремалии иқлимӣ ва гелиогеофизикӣ ба аҳолии минтақаи кӯҳистон тезу тунд мешавад. Арзёбии ва саломатии аҳоли дар минтақаҳои кӯҳсор, махсусан баландкӯҳ зиндагӣ мекунанд, имкон медиҳад, ки барои беҳбудии он тадбирҳои маҷмӯиро ба амал бароранд.

Ҳадафҳо ва вазифаҳои глобалӣ СБҲП-2025

Мақсади СБҲП пеш аз ҳама муайян кардани ҳолати кунунӣ ва ояндаи пиряхҳо, қабати барф ва криосфера дар заминаи тағйирёбии иқлим, арзёбии вазъи муҳити табиӣ ва оқибатҳои тағйирёбии иқлим бо мақсади таҳияи тавсияҳои амалӣ ҷиҳати рушди устуворӣ ба шумор меравад иҷтимоию иқтисодии ноҳияҳои баландкӯҳ ва қутбӣ.

СБҲП-2025 як озмоиши бузурги илмии байналмиллалӣ мебошад, ки фаъолиятҳои илмиро дар бар мегирад, аз рӯи вақт, фазо ва дастгирии методологӣ ҳамроҳанг шуда, барои ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти воқеии ҳолати пиряхҳо, қабати барф, криосфера дар баландкӯҳҳо ва минтақаҳои қутбӣ барои:

- муайян намудани ҳолат ва арзёбии тағйироти ояндаи иқлим дар минтақаҳои баландкӯҳ, минтақаҳои қутбӣ ва зуҳуроти онҳо дар комплексҳои табиӣ Арктика ва Антарктида;

- таҳияи технологияҳои мониторинг ва пешгӯии равандҳои атмосферӣ, уқёнусҳо, обҳои хушкӣ, фазои наздикии минтақаҳои баландкӯҳ ва қутбӣ;
- баҳодихӣ ва пешгӯии ифлосшавии муҳити зист дар минтақаҳои баландкӯҳӣ, қутбӣ, таъсири онҳо ба экосистемаи минтақаҳо;
- арзёбии таъсири манотиқи мушаххаси баландкӯҳ, омилҳои қутбӣ, табию иқлимӣ ва муҳити зист ба таъмини ҳаёт ва фаъолияти аҳоли;
- таҳияи тавсияҳо оид ба инобат гирифтани шароити тағйирёбандаи иқлим ва вазъи муҳити зист ба манфиати рушди устувори иқтимоию иқтисодӣ ва таъмини истифодаи оқилонаи табиат.

Ҳадафи асосии Тоҷикистон дар СБҲП-2025 дарёфти методу усулҳои нав дар бораи ҳифзи пирияхҳо, қабати барф, криосфера, равандҳои гидрометеорологӣ ва геофизикии манотиқи кӯҳистонӣ ва баландкӯҳии Тоҷикистон мебошад.

Мақсад аз ҳисоби хеле зиёд кардани ҳаҷми мушоҳидаҳои методологӣ мувофиқашудаи пирияхшиносӣ, гидрометеорологӣ ва геофизикӣ тавассути таҳияи воситаҳо ва усулҳои омӯзиши ҳамҷониба, арзёбӣ ва пешгӯии вазъи муҳити табиӣ, шароити иқтимоию иқтисодӣ ва саломатии аҳолии ноҳияҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳӣ дар шароити тағйирёбии иқлим ба даст оварда мешаванд.

Дар СБҲП-2025 чунин тавсияҳо дар назар аст:

- васеъ намудани барномаи мушоҳидаҳои пирияхшиносӣ, криосферӣ, метеорологӣ, биологӣ ва тиббӣ дар ноҳияҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳӣ;
- гузаронидани экспедитсияҳои пирияхшиносӣ дар ноҳияҳои кӯҳии Тоҷикистон ва минтақаи Осиёи Марказӣ (ОМ) бо ҷалби кадрҳо ва захираҳои техникий ташкилоти байналмилалӣ ва давлатҳои ҳамсоя;

- муҷаҳҳаз сохтани пойгоҳҳои пиряхшиносӣ ва метеорологии баландкӯҳ бо асбобу таҷҳизот барои мушоҳидаи иқлим, қабати барфу ях, васеъ намудани барномаи корӣ дар пойгоҳҳо тибқи афзалиятҳои СБҲП-2025;
- мушоҳидаҳои стационарии вазъияти пиряхи калонтарини Осиёи Миёна — Федченко дар пойгоҳи метеорологии ба номи Николай Петрович Горбунов;
- таҳияи системаи иттилоотӣ, ГИС ва махзани маълумот оид ба ҳифзи пиряхҳо, шароити гидрометеорологӣ бо истифода аз аксҳои моҳворагӣ ва мушоҳидаҳои сахроӣ;
- ҳамкорӣ ҷиҳати табодули иттилоот бо марказҳои ҷаҳонии омӯзиши пиряхҳо Швейтсария, Олмон, Русия ва дигар кишварҳо;
- баланд бардоштани дониш ва огоҳӣ дар бораи ҳифзи пиряхҳои кишвар ва равандҳои эҳтимолан хатарноки глятсиологӣ;
- арзёбии омилҳои, ки ба тағйирёбии иқлими маҳаллӣ ва ҷаҳонӣ таъсир мерасонанд ва муайян намудани тамоюлҳо;
- ҷамъоварии иттилооти палеоиклимӣ ва арзёбии ҳолати кунунии ҷузъҳои заминии баландкӯҳӣ, криосфера (пиряхҳо ва яхбандии доимӣ) барои пешгӯии эволютсияи онҳо дар сценарияҳои гуногуни тағйирёбии иқлим;
- Арзёбии ҳолати экосистемаҳои кӯҳӣ дар шароити тағйирёбии иқлим, таъсири антропогенӣ ва таҳияи тавсияҳо оид ба чорабиниҳои ҳифзи муҳити зист;
- таъмин ва ташкил намудани фонди иттилоотӣ оид ба минтақаҳои кӯҳӣ истифодаи самаранок барои таҳлил ва тафсири маълумот аз ҷониби табақаҳои мухталифи истифодабарандагон;
 - амалигардонӣ ва мусоидат ҷиҳати татбиқи лоиҳаҳои байналмилалӣ оид ба омӯзиши минтақаҳои қутбӣ

баробаркардашуда ва иштирок аз ҷониби ташкилотҳои байналмилалӣ ва Ҷумҳурии Тоҷикистон - ҳамчун кишвари ташаббускор дар онҳо;

- тавсияҳо ҷиҳати тартиб ва таъмини тараққиёти минбаъдаи устувори иҷтимоию иқтисодии ноҳияҳои баландкӯҳ ва минтақаҳои қутбӣ.

Самтҳои афзалиятноки амалишавии СБҲП-2025 асосан инҳо мебошанд:

- навсозӣ ва рушди системаи мушоҳидаи пиряхҳо ва шароити гидрометеорологӣ бо истифода аз кайҳон, рӯизаминӣ ва дигар намудҳои мушоҳидаҳо дар ноҳияҳои кӯҳӣ;
- бо иштироки шарикони байналмилалӣ дар Помир гузаронидани экспедитсияҳо ва такмил додани фаъолияти экспедитсияҳои кӯҳӣ ва баландкӯҳӣ;
- ташкили экспедитсияҳои комплекси муштараки Тоҷикистону Русия дар Арктика ва Антарктида;
- таҳия ва такмили системаи мониторинги иқлим ва мониторинги ҳолати муҳити табиӣ ноҳияҳои кӯҳӣ.

Маблағгузории Консепсия

Сарчашмаи маблағгузории Консепсияи мазкур маблағҳои буҷетӣ, грантҳои ташкилоти байналмилалӣ, маблағҳои ташкилоту идораҳои мебошанд, ки иттилооти оперативӣ ва махсусгардонидашударо мунтазам истифода мебаранд, инчунин маблағҳои ташкилоти байналмилалӣ ва донорҳо, ки хилофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нестанд.

Тавсифи мухтасар ҷиҳати чорабиниҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СБҲП-2025

Дар ташкили Барномаи илмӣ миллии СБҲП -2025 ҳамаи вазорату идораҳо, муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва дигар хоҳишмандон иштирок карда метавонанд.

Муассисаи давлатии илмии «Маркази омӯзиши пиряхҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон» Барномаи илмӣ ва нақшаи чорабиниҳоро оид ба омодагӣ ва гузаронидани СБҲП-2025 таҳия кардааст, ки дар он аз ҷумла чунин омадааст:

1. Гузаронидани таъминоти ҳамоҳангшудаи вақт, фазо ва методологии ҷамъоварии маълумот оид ба вазъи муҳити табиӣ ноҳияҳои кӯҳии Тоҷикистон.

2. Ташаккули ягонаи маҳзани маълумот оид ба криосфера, қабати барф, пиряхҳо, гидрометеорологӣ, биоресурсӣ, геологию геофизикӣ, меъёрӣ иҷтимоию иқтисодӣ ва дигар маълумот оид ба минтақаҳои баландкӯҳ, таҳияи тартиби идоракунии маълумот ва пешниҳоди иттилоот барои истифодаи умум.

3. Муайян намудани вазъият ва баҳодиҳии тағйирёбии иқлим дар ноҳияҳои кӯҳсор, гузаронидани мониторинг ва пешгӯии равандҳои атмосфера, гидросфера, криосфера, арзёбии тағйироти антропогенӣ табиӣ ҳолати муҳити зист ва таъсири онҳо ба хоҷагии халқ саломатии инсон ва экосистема.

4. Таҳияи тавсияҳо оид ба рушди устувори иҷтимоию иқтисодӣ дар шароити тағйирёбии иқлим ва ҳифзи муҳити зист дар минтақаҳои кӯҳӣ.

Дар таҳияи ҷаҳорчӯбаи Барномаи илмии миллии СБҲП зарур аст, ки ташаккул ва мувофиқи тавсияи Кумитаи муштаракӣ байналмилалӣ СБҲП ба Дафтари барномаҳои байналмилалӣ СБҲП маҷмӯи пешниҳодҳо оид ба фаъолият пешниҳод карда шавад.

Бо иштироки сохторҳои илмии Тоҷикистон дар СБҲП-2025 гузарондани доираи васеи таҳқиқоти саҳроӣ пешбинӣ карда шудааст. Мавзуи пешниҳодоти Тоҷикистон, ки ба Кумитаи муштаракӣ байналмилалӣ СБҲП-2025 гузошта шудааст, омӯзиши ҳамаҷонибаи вазъи пиряхҳо, қабати барф, криосфера, муҳити табиӣ, иқлим ва

палеоиклимоти минтақаҳои кӯҳӣ, атмосфера ва инчунин экосистемаҳоро дар ноҳияҳои кӯҳсор дар бар мегирад. Ин таҳаввулот асоси Нақшаи чорабиниҳо оид ба иштироки Тоҷикистон дар омодагӣ ва баргузори чорабиниҳо дар чаҳорчӯби Барномаи СБҲП-2025 мебошад.

Таъсиси фаъолияти Кумитаи тадрукот (КТ) оид ба иштироки Тоҷикистон дар омодагӣ ва баргузори СБҲП-2025 ҳамаҷониба дастгирӣ карда шавад.

Пешниҳодот ва баррасии мухтасари илмӣ дар СБҲП-2025

Сабабҳои омӯзиши лоиҳаҳои оқибатҳои ҷамъшавӣ ва обшавии қабати барфу яхи минтақаҳои кӯҳии Тоҷикистон, СБҲП дар заминаи тағйирёбии дарозмуддати он ва омӯзиши пиряхҳои хурду калони кӯҳӣ, ҳамчун нишондиҳандаҳои тағйирёбии иқлим таҳқиқоти криосферӣ мебошад.

Омӯзиши экосистемаи минтақаҳои кӯҳӣ, ҳолати комплексҳои биологии ноҳияҳои баландкӯҳро дар шароити кунунии гармшавии глобалӣ дар бар мегирад.

Таҳқиқоти комплекси ноҳияҳои кӯҳӣ комплекси табиӣ, шароити иҷтимоию иқтисодӣ ва саломатии аҳолиро дар бар мегирад.

Таҳқиқоти иқлимӣ бо лоиҳаи омӯзиши тағйирёбии иқлим дар минтақаҳои кӯҳӣ, омӯзиши пиряхҳо муаррифӣ мешавад.

Ба таҳқиқоти криосфераи ноҳияҳои кӯҳӣ, ки ба омӯхтани ҳолати пиряхҳо ва ҷараёни дарёҳои кӯҳӣ асос ёфтааст, диққати калон дода мешавад.

Мавзуҳои илмӣ ва самтҳои СБҲП-2025

1. Усулҳои ҳифзи пиряхҳо (химиявӣ, техникӣ ва биологӣ) ва татбиқи амалишавии онҳо.
2. Криосфера, яхбандӣ ва пиряхҳо.
3. Тавозуни массаи пиряхҳо.
4. Режим ва тағйирёбии пиряхҳо.
5. Татбиқи технологияи зеҳнии масофавӣ ва ГИС дар омӯзиши пиряхҳо.
6. Таҳқиқоти кайҳонӣ, аэровизуалӣ, мониторинги пиряхҳо ва қабати барф.
7. Кӯлҳои пиряхии хатарнок.
8. Обшавии об.
9. Тадқиқоти гидрохимиявӣ ва изотопии пиряхҳо ба қабати барф.
10. Пиряхҳои зеризаминӣ ва яхбандии доимӣ.
11. Палеоглятсиология ва палеоклиматология.
12. Усулҳои инноватсионии омӯзиши пиряхҳо ба қабати барф.
13. Моделсозӣ дар пиряхшиносӣ, қабати барф ва обшавии об.
14. Системаи иқлим ва тағйирёбии иқлим.
15. Ташаккул додани шабакаи мушоҳидаи мунтазами пиряхҳо, қабати барф ва гидрометеорология дар баландии 3500 то 5000 метр.
16. Гидрология ва гидрологияи пиряхҳо.
17. Қабати барфӣ.
18. Тармаҳои барфӣ ва селҳои пиряхӣ.
19. Яхбандиҳо ва пиряхҳо дар Арктика.
20. Яхбандиҳо ва пиряхҳо дар Антарктида.
21. Динамикаи тағйирёбии яхбандиҳо ва пиряхҳо дар Арктика ва Антарктида.
22. Яхҳои баҳрӣ, кулӣ ва дарёӣ.
23. Истифодаи оқилона, танзими барф ва сарчашмаи ях.
24. Шароити барфу ях барои фаъолияти хоҷагидорӣ.

25. Офатҳои табиӣ ва падидаҳои гидрометеорологӣ, ки бо пиряхҳо, қабати барф, сели пиряхҳо алоқаманданд ва усулҳои кам кардани зарар аз оқибатҳои онҳо.

26. Ҷанбаҳои хоҷагии халқ ва иқтисодии тағйирёбии иқлим ва оқибатҳои обшавии босуръати пиряхҳо ва хурӯчи кӯлҳои пиряхӣ.

27. Вазъияти тиббию иҷтимоӣ, санитарӣ ва саломатии аҳоли, ки дар ноҳияҳои зерикӯтбӣ ва баландкӯҳӣ, дар шароити пуршиддат обшавии пиряхҳо зиндагӣ мекунанд.

28. Ташаккули иқтисодии таълимӣ ва илмӣ дар соҳаи тадқиқот ва ҳифзи пиряхҳо, паҳн намудани донишу малака дар байни омма.

Ҷамаи мавзӯҳои илмӣ дар самтҳои зерин ҷамъбаст мешаванд.

Самти 1. Криосфера ва глятсиология

Фасли 1.1. Яхбандии доимӣ

Фасли 1.2. Глятсиология

Самти 2. Гидрометеорология

Фасли 2.1. Метеорология

Фасли 2.2. Гидрология

Самти 3. Офатҳои табиӣ

Фасли 3.1. Гарма ва сел

Фасли 3.2. Кӯлҳои пиряхӣ

Самти 4. Тадқиқоти изотопӣ ва гидрохимиявӣ

Самти 5. Корҳои илмӣ-экспедитсионӣ

Самти 6. Технологияи ГИС, маълумот дар бораи зондиронии фосилавӣ (ГИС) ва ҳавопаймоҳои бесарнишин

Самти 7. Моделсозӣ ва пешгӯӣ

Самти 8. Ҳолати тиббию иҷтимоӣ ва санитарӣ

Самти 9. Баланд бардоштани иқтисодии таълимӣ ва илмӣ.

Самти 10. Таҳияи тадбирҳои ҳифзи пиряхҳо

Самти 11. Ва ғайра (дар ҳолати зарурӣ илова мешавад.)

Хулоса

Ташаккули системаи мониторинги пиряхшиносӣ, криосферӣ, гидрометеорологӣ ва таъмини гидрометеорологии иқтисодӣ таъсири манфии тағйирёбии иқлимро кам карда, аз ҳисоби саривақт ба назар гирифтани шароити номусоиди гидрометеорологӣ самаранокии фаъолияти хоҷагиро дар ноҳияҳои кӯҳистонӣ баланд мебардорад.

Мониторинги пиряхҳо, мушоҳидаҳои геодинамикии ноҳияҳои кӯҳистонӣ имкон медиҳанд, ки ҳалли проблемаҳои баҳодихии тағйирёбии пиряхҳо, обшавии яхбандии доимӣ, эрозияи хок ва мониторинги таъсири антропогенӣ пайдо шавад.

Арзёбии сифатӣ, амиқтар кардани донишу маҳорати муҳити табиӣ ва пешгӯии тағйироти эҳтимолӣ дар оянда барои таъмини боэътимоди иттилоотии гидрометеорологӣ ва пиряхшиносӣ барои арзёбии захираҳои оби ҷумҳурӣ ва гидроэнергетикӣ, амнияти озуқаворӣ ва иқтисодии ҷумҳурӣ дар маҷмуъ зарур аст.

Натиҷаҳои СБҲП-2025 имкон медиҳад, ки мероси миллии натиҷаҳои фаъолияти наслҳои гуногуни тоҷик, советӣ ва дигар тадқиқотчиёни ноҳияҳои кӯҳӣ ва қутбӣ барои истифода дар оянда нигоҳ дошта мешавад. Корҳои анҷомдода имкон медиҳанд, ки потенциали рушди таҳқиқоти илмӣ ва таъмини иттилоотӣ дар минтақаҳои қутбӣ, балки дар ноҳияҳои кӯҳӣ низ фароҳам оварда мешавад, ки дар рушди илми ватанӣ ва ҷаҳонӣ саҳми арзанда гузорад. Натиҷаҳои бадастомада имкон медиҳанд, ки ҳудуди тағйирёбандаи табиӣ системаи иқлим ва арзёбии тамоюлҳои тағйирёбии иқлимро дарк намуда, барои баланд бардоштани сифати пешгӯии ҳолати захираҳои табиӣ замина фароҳам меорад.